

ÉGY SZABADULTUNK

Buda egyes külső területein 1944 december huszonegyedikén véget ért a háború; a pesti lakosok felszabadulásának felejtethetetlen napja 1945 január tizenhétén; mi, akik a Vár környékén laktunk, február tizenkettedikét tartjuk számon; a felszabadított ország ünnepe április négy. Ezek nagy, történelmi dátumok. De azt gondolom, ahogy én, mindenki őrzi emlékezetében saját végső szabadulásának pillanatát is, ami független a közös élménytől. Valahogy olyasformán látom magam tizenöt év távlatából, hogy cipeltem, mint mások, súlyos terheket s azoknak nagy részét elhajítottam 1945 februárjában. Maradt azonban elég, ami nyomasztott — lebombázott lakásunk s a lét kérdése és mindenek fölött a legkeservesebb: mi van szétszóródott hozzátartozóimmal, élnek-e, és hová tűnt, merre van az az ember, aki mindenkinél közelebb áll hozzám.

Valamikor régen, ha a Dunán beállott a jégzajlás, felszedték a hajóhidat s a két városrész között megszünt a kapcsolat, egészen olvadásiig. Így voltunk mi akkor februárban anyámmal, budai lakásunk romjai között. A hidakat felrobbantotta a német hadvezetés, nem volt telefon- és postaszolgálat, csupán kósza hírek keltek át a Dunán, néhány nap múlva csónakosok újságot is hoztak. A kopláló s részben hajléktalan budaiak a már éledő pesti oldalra igyekeztek s az élelmestek meg is találták azt a részt, amelyen átjuthattak.

Mi nem tartoztunk az élelmestek közé. Nap-hosszat ácsorogtunk a Duna-parton, a csónakok azonban sohasem ott kötöttek ki, ahol mi várakoztunk szívszorongva. A folyó olvadó jégtáblák között emberi és lótetemeteket sodort a vízből kimeredő csonka hídláb felé, itt összetöröltek, míg egy-egy tömör jégtábla a hídlábnak csapódott harsány recsenésekkel s vitte tovább, lefelé, az úszó temetőt. Vigasztalan látvány volt s a mi gondjaink nem kevésbé: mi történt odaát a nővérem családjával? Öten voltak, mindegyik

másfelé, egymásról sem tudtak. Elképzelhető, hogy valamikor összetalálkoznak még a Teleki Pál utcai otthonban? Megvan-e a ház és a lakás?

A véletlen azután átsegített Pestre, a véletlen lakáshoz juttatott abban a bizonyos Teleki Pál utcai házban s a véletlenek egész sorozatából adódott a boldogító befejezés, akárcsak a mesében.

Nővérem férje Heine tanítványa volt s együtt vallotta:

„Hiába minden, gyónhatsz, vecsernyézhetesz, Nem segít itt a legjobb akarat, Hülsen lehetett őseid hitéhez, Őseid orra hozzád hű maradt.”

Nem változtatott vallást mint házasulandó ifjú, sem gyermekei születésekor s az 1944-es esztendő rémnapjaiban sem, amikor a megfélemlített és porig alázott emberek utolsó szalmaszálként kapaszkodtak a keresztlevélbe. Az akkori rendelkezések szerint tehát el kellett hagynia lakását, családostul. A két felnőtt fiút — egyik huszonöt, a másik húsz esztendő — behívták munkaszolgálatra; a huszonkét éves leány, igen önálló és vakmerő kis teremtés, felvetette magát egy belvárosi leánynevelő intézetbe. A nővérem nálunk volt Budán, de már a felszabadulást követő nap valami úton, módon átjutott Pestre. A sógoromnak pedig, sok hányattatása után, idegen névre szóló iratokkal szobát béreltünk egy Károly király úti ház negyedik emeletén. Egészen január 10-éig látogattuk őt a nővéremmel — a különböző névre szóló iratok miatt együtt nem laktunk —, s rendkívüli leleménnyel megáldott leánya naponta ellátta élelemmel.

A hatalmas bérházat akkor, január elején megszállták a nyilasok és a német katonák. Az udvaron istállókat rendeztek be s az óvó-

*Horváth Henrik fordítása.

PUSZTAI GYEREKEK

(Folytatás a 6. oldalról.)

a földet, mint akinek semmi dolga sincs. De aztán gondolt egyet, mégis beér, ám nagy ívben ki akar kerülni. Megszólított.

— Hova mész?
— A boltba, paprikáért.
— Elengedtek az iskolából? Neked nem kell írni?
— Nem. Engem mindig elenged a tanító néni.
— Hányadikos vagy?
— Elsős — mondja elpirulva.

Megtudom, hogy negyedik éve járja az elsőt. Pedig egyáltalán nem látszik rajta semmi fogatékosság. A család teheti benne tönkre az ösztönös jellemet, az egészséges gyermeki kedvet? Az anya, aki hetente egyszer fésüli meg őket? Aki, ha fizetés napján elmegy a boltba, megvásárol tíz kiló kalbászt is, néhány kiló narancsot, három-négy doboz nápolyit és míg ez tart, degeszre lakatja őket, ha elfogy, jó az üres kenyér is, vastagon megpúpozva vegyes savanyúsággal?

— És miért vagy elsős? Nem szeretsz tanulni?
Kis csönd, majd utána:

— Fáj a mandulám, négy éve és emiatt nem tudok tanulni — találja ki nyomban a hihetetlen mentséget.
— És miért nem vetted már ki?

— Négy éve nincs hely a kórházban, mindegyik betelt adja tovább meggyőzően az érveket, mintha csak más szájából vette volna át. Piromkodom magamban, hogy jobban kezd érdekelni ez a lány, mint a többi gyerek, akiket hallottam már Arany János metaforáiról kitűnően felelni és hatalmas vasúti tartályok köbtartalmát egykettőre kiszámítani. Ők tartoznak az átlaghoz. Itt, Nagyhorcsány-pusztán is, ők a hétköznapi gyerekek, szorgalmuk, okosságuk igazán fel se tűnik senkinek. Az egyetlen kivétel: ez a lány. Ő a feltűnő, ő a megkülönböztethető, hadd mondjam ki, szinte muzeális lény. A tör-

ténelem nagy múzeumában egy eleven lelet.

— Mért nem édesanyád megy a boltba?
— Nem ér rá, Székely néni nek mossa a padlóját.
— Kik azok a Székely néniék? Urak, hogy édesanyád mossa nekik a padlót?
— Tehénészek... Csak Székely néni beteg... — és mintha valami szörnyűségre akarna előkészíteni, riadt szemekkel rám néz. — Belement a tő a talpába és a kezefején jött ki.

Elámulok a fantáziáján, úgy hiszem, ezt is most találta ki. Hirtelen megkérdezem tőle:

— Mi akarsz lenni?
Nézi a földet és csendben megszólal:
— Semmi... asszony.
Megdöbbenek ezen a koravénsegen, ezen a bezápujt kis életben. Nyolcvan gyerek közül egyetlenegy sem adott ehhez hasonló választ. Arra a kérdésre, hogy mik akarnak lenni, csak úgy öntötték a feleletet:

— Én állatorvos szeretnék lenni, mert annak van autója és motorja. Én műszerész, mert szeretek elrontani és megjavítani mindent. Én főgépész akarok lenni, mert annak nem sokat kell a hidegen járni. Én zeteros szeretnék lenni, mert sokat lehet dolgozni. Én rendőr, mert az nem ázik és télen nem hajkurássza a lovakat. Persze van, aki miniszter akar lenni, aki tányérfestő, aki mérnök, aki pilóta, mert jó billegni a levegőben és himbáldozni. Volt egy fiú, aki vagy tíz szakmát is felsorolt, jelezve, hogy még nem döntött, de bármelyik pillanatban választhat a sok közül. Az emelkedéssel együtt mintha a pusztáról való elkerülés vágya is bejelátszott volna a válaszokba. Először meglepett, de később megnyugtatózott ez. A gyerekek nem pusztaiaknak érzik magukat, benn élnek az ország vérkeringésében, mintha városban vagy falun élne. Ez abból is kiderül, hogy egyetlen kisfiú akar csak kanász lenni, vagy kocsi, a többi kivétel nélkül szakember.

Leginkább a bizonyosság jövőbe torlik.

lep meg, amivel a jövőre készülnek.

Ismervé a harminc év előtti hasonló kutatások eredményeit, az iskolás gyerekek arra a kérdésre, hogy mire volna leginkább szükség, ilyen válaszokat adtak: Ruha kellene. Kenyér; dolgozni kellene, meg téhen kellene, mert az hasznos. Most a legtöbben jeles bizonyítványt szeretnének, megérezve, hogy csak így juthatnak tovább. A lányok, akik a pályaválasztásnál szerényebbek voltak, mint a fiúk, mert csak tanítónők, ápolók, óvónők, varrónők akartak lenni, itt kitétek magukért. Javarásszának legégetőbb, leggyorsabban papucsipőre és plüsszöszött szoknyára volna szüksége. Ebből tudtam meg végérvényesen, hogy a pusztára most ért le a divat. A válaszokból megéreztem, hogy a szívük hasad meg érte és, hogy ki is fogják kunyerálni.

Volt, akinek csak radír kellett volna, mert mikor válaszait írta, eltévesztett valamit és radír híján a körmeivel kaparta ki. Az ilyen könnyen teljesíthető vágyak azt mutatják, hogy gyerekeknek nem sebesítik fájdalmas kívánságok.

Persze volt olyan, aki lakásra és lófogónyereményre áhítozott, volt egy fiú, aki menyasszonyra. Volt, akinek az fáj legjobban az életben, ha kikap a Vasas. Egyetlen nyomasztó írást se olvastam; legmeggyőzőbb panaszuk az volt, hogy verik őket. Sajnos, pusztán még mindig ez az egyetlen nevelési módszer. De még ezzel az utolsó panasszal tetéve is mennyivel jobb volt forgatni ezeket a gondokkal és ábrándokkal teleírt cédulákat, mint azzal a lánnyal beszélni, aki bár ártatlanul, örökségként kívül a testén és belül homloka mögött hordja a múltat, a régi pusztai gyerekek sorsát.

A mostaniak közt volt egy fiú, aki már csak azt tudta a múltból, hogy a pusztán szósvetkezett volt és, hogy sok gyümölcs termelt ott, utána pedig állami gazdaság lett.

Emlékeztük ily módon a

hely sebtiben telítődött kaszárnyák és rossz hírű házak áporodott levegőjével. A sógorom a légóparancsnok erélyes, majd fenyegető fellépése ellenére sem merészkedett többé a pincébe. Télikabátjába burkolózva egyedül üldögélt a fűtetlen szobában s hallgatta a feje fölött elzúgó repülőgépek és lecsapódó bombák zaját. Egy napon pedig az történt, hogy egyszerűen kettévált a ház, a fele földre omlott jókora lármával s a sógorom ott maradt negyedik emeleti szobájának három fala között, télikabátban, serkedő szakállal, sóbálvánnyá dermedve.

Ekkor nem győzte tovább lelkiroval. Alkonyattájt kioldagolt a nyilasoktól s katonáktól hemzsegő ház kapuján s ment egyenesen a Teleki Pálról elnevezett, mai Október 6. utcába. A kapu alatt, a falnak fordulva, mint üzött és bekerített vad leste a végzetet, anelynek most már megadja magát. A közeledő léptek lassítottak s némi tétovázás után megszólalt egy hang:

— B. úr?

— A házfelügyelő volt. Sógorom meglehetősen összefüggéstelen mondatokat dadogott és sirt már ekkor.

— Nem bírom tovább — mentegetőzött. W., a házfelügyelő hümmögött, majd megkezdte:

— Mondja, B. úr, meddig tarthat?

— Egy-két nap. A szovjet csapatok Kerepesnél vannak...

A házfelügyelő ekkor bevitte a kapuboltzat alatti sötét és szűk lakásába és szorgos keresgélés után egy rövidszivarral ajándékozta meg sógoromat.

Négy napig tartott a bujkálás a W.-házaspárnán. Január 18-án a sógorom felment második emeleti lakásukba s levette a pecsétet az ajtóról. Két hideg, porlepte, lakatlan szoba, iszonyú csönd és magány. A csontig soványodott, szakállas árnyék lézengett a lakásban, ide tolt egy széket és megint amoda, azután oly céltalannak tűnt minden, hogy csak ült télikabátjában, a fejét tenyerébe támasztva.

Valaki roppant erélyesen kopogtatott az előszoba ajtaján. Csoszogva és nyögdecsele bakatott kifelé. A küszöbön állt idősebbik fia. Az arca barnapiros és vigyorgó, válla széles a furcsa katonazubbonyban s a hangja harsányan örvendező;

— Hallottam W.-éktől, hogy itthon vagy, apa...

Rövidesen hazaérkezett az öccse is.

Húsz éves volt akkor, zenekadémiai növendék a zongoratanyszakon. Egy alkalmas pillanatban ő is előzetes bejelentés nélkül távozott a munkaszolgálatból s nyolcadmagával elindult Budapest felé. Hosszadalmas volna leírni e kalandos utat, amelynek során hol német katonák állították őket arccal a falnak, hol magyar csendőrök és nyilasok fogságába kerültek — mindezek ellenére szépen bevonultak mind a nyolcan az ostromlott fővárosba. Itt azután ment mindegyik, amerre lehetőséget látott bujkálásra és menekülésre.

Az én kisebbik unokaöcsém körül hamarosan tömörült régi zenész társasága, katonaszökevények, munkaszolgálatosok. Volt egy főhadnagy csillagokkal ékesített barát is, aki egyik budai léghárító ütegél teljesített szolgálatot. Ez a főhadnagy az egész társaságot egyenruhába bujtatta — az akkori zürzavaros időkben ez már könnyen ment —, s valamennyit maga mellé vette. A zenész ifjak főhadnagyokkal egyetértésben szorgalmasan céloztak a német bombázógépekre s figyelmeztetés érkezett az ütegezh, január közepén az egész kompanyia, főhadnagystul, átvonult a pesti oldalra.

Egy belvárosi panzió társalgójában vertek tanyát e botcsinálta katonák, a padlón s karosszékekben heverészve várták a felszabadulást. Egyik reggel berontott valaki a társalgóba s álmukból verte fel őket a hírrel: — Az oroszok itt vannak a házban!

Örvendező üvöltés közben kapkodták magukra egyéb híján a katonaruhát s már nyílt is az ajtó, vagy hat fegyveres szovjetember lépett a terembe. A fiúk nyájas rohamát zordul visszaverték. — Á, katonák! — mondták a maguk nyelvén, ezt azonban mindenki megértette.

S most is kezdődött a vad, összevissza magyarázkodás: Nem katonák! Művészek! Artisztr... Artisztr!

— Indulás az udvarra! — így hangzott a gesztusokban érthetően kifejezett parancs.

Lassan, tanakodva cihelődött a társaság, egyre magyarázkodva. Ekkor unokaöcsém, mintegy sugallatra, a zongorához rohant s állva belecsapott a billentyűkbe. Chopin játszott, majd leült s egy Beethoven-szonáta kezdett. A szovjet katonák közeledtek, elcsöndesedve, azután a zongorára könyökölve hallgatták a zenét. Tolmács útján pedig mindenre fény derült.

Az én zongoraművész unokaöcsém is elindult a Teleki Pálról elnevezett utcába. A második emeleti lakásban most már hárman voltak.

Aznap még jelentkezett a húguk is. Vele az történt, hogy a leánynevelő intézetet egy szép napon kiűrtették német katonák részére. E sorsdöntő pillanatban derült ki,

hogy a nagyszámú növendék közül mindössze három rendelkezik szabályos iratokkal és otthonnal, ahová veszélymentesen visszaterhet, a többi ilyen meg amolyan okból menekült. Unokahúgomnak nem kellett megszire mennie: a házban lakó idős írő felesége magukhoz fogadta s itt várhatta be Pest felszabadítását.

Február 13-án, a mi szabadulásunkat követő napon nővérem Naphegy utcai lakásunkból elindult Pestre, hogy megkeresse a férjét, a gyerekeit és minden nehézséget leküzdve át is jutott a túloldalra. Amikor hetek múlva én is odaérkeztem anyámmal, együtt volt a család; csupán én nem találtam azt, akit kerestem, S. K. írót.

A házból, ahol lakott, 1944 októberének egy esős hajnalán elvitték. Mire én a Naphegyről a Bulyovszki utcába gyalogoltam, nem volt ott. Szomszédok mondták, hogy félcipőben indult útnak, könnyű kabátban, csomag nélkül. Két levelezőlapot kaptam tőle, a másodikikat Mosonmagyaróvárról kezelték. Az utóirat így hangzott: „Ne félj, majd csak hazagyalogolok egyszer.” További sorsáról nem tudtam.

Akkoriban, 1945 tavaszán szállingóztak már hazafelé németországi koncentrációs táborokból az életben maradtok. Az újságok megtekintésként hirdették: „Ki tud róla?”

Hirdetéshez folyamodtam én is. Ki tud róla? Neve ez és ez, elvitték ekkor és ekkor... Választ nem kaptam s teltek a hónapok. Akik túlélték az elhurcoltatást, jórészt már hazajöttek s aki valamilyen okból kint maradt, hírt adott magáról. Szaladgáltam mindenféle nyomokat követve, kósza

Csetényi Vilmos rajza.

mendemondákra utaltan s céltalannul. Eljött az 1946-os év, az élet kezdett Magyarországon valamiféle kerékvágásba zökkenni s a „Ki tud róla”-rovatban lassacskán egyedül maradtam. Tisztán emlékszem a napra, amikor nővéremmel fel és alá sétáltam a lakásban, ő átölelt és azt mondta:

— Hát most már bele kell nyugodnod, elpusztult szegény.

Erélyesen tiltakoztam: Szó sincs róla, életben van. Nekem azt írta: Ne félj, majd csak haza gyalogolok egyszer. Elképzelhetetlen, hogy nem tartja meg a szavát, én ismerem.

Azután már mindenki szánt engem, mint afféle rögeszmés, konok és együgyű teremtet s az egyik kiadvállalat nyomdába adta S. K. tizenhat évig kiadatlan, „poszthumusz” regényét.

Mégis jelentkezett valaki 1946 nyarán, egy újpesti fogtechnikus. Elmondta, hogy S. K. a dachauzi koncentrációs tábor kiűrtése után beteg egy München környéki szanatóriumba került, a fogtechnikus itt találkozott vele. A szanatórium címét is megkaptam és levelet írtam S. K.-nak.

Egy októberi napon, 1946-ban nővérem konyhájában főztünk. Sógorom az ablakdeszkán ülve pipázott, a két fiú fát fűrészelt. Jókora zaj volt. Valaki megkocogtatta az üveget s anyám éleset sikoltott.

Nem gyalog érkezett az én későbbi férjem, hanem kórházvonaton. Másfél évet töltött egy München melletti szanatóriumban. Az első időben magyar képeslap került a kezébe, amely felvételt közölt a lebombázott Naphegy utcáról, ahol anyámmal laktam anakidején. Nem tudta, hogy élünk-e s hazatérve viszontlátja-e az egyetlen öccsét — semmiről sem akart tudni. Azután megérkezett az én levelem, az öccse halálhírével. Hónapokba telt, míg elszánta magát a hazatérésre.

Így lett 1946. október 24-én teljes és végleges az én felszabadulásom.